

Tari János

HA MINDEN INOG, MARAD A HIT

A RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZ PAPI VESZTESÉGEI

Természetesen az 1944–45-ös évek folyamán történt bácskai eseményekre utal a cím. Nekem az akkori történésekre emlékezés nem csupán adatok felsorolása, rendszerezése, hanem a tragikus, gyászos napok újbóli átélése, a lélek bensejét felkavaró, emésztő fájdalom. Annál is inkább, mert egy pap kivégzése nyomán nem „egy ártatlan személy”, nem „valaki” hal meg, hanem a „PAP”! Mit akarok ezzel mondani? Azt, hogy papjaik halálában sok-sok hívő (az akkori népesség zöme) osztozott: meghalt bennük a biztonságérzet, megszűnt a közbiztonság s vele az életbiztonság. Úgy érezték magukat, mint a madár, amikor kivágják alóla a fészkének otthont nyújtó fát. Népünk történelmében az állandóságot a pap jelentette, aki jóban és rosszban, háborúban és békében, a néppel, a népért élt. Ott volt a legkisebb falvakban, a tanyavilágban az egyszerű nép között, mellett. Bajával, problémáival a nép hozzá fordult, tanácsát kérte, sőt viszály idején is felkeresték, gyakran nem is eredménytelenül. A pap „ismerte övéit”, velük volt bölcsőtől a sírig. A folyó vize változik, de marad a folyó. A pap személye változhatott, de hivatása, társadalmi szerepe maradt, mert maradt a templom, a szószék, a gyóntatószék, a temető. Így fonódott, nőtt össze a nép és a pap, a pásztor és a nyáj. Érthető, hogy megrendült lélekkel élte át a hívő nép papjainak meggyalázását, kínzásukat, kivégzésüket. Megtörtént, ami a legtöbb hívő számára elképzelhetetlennek tűnt. Elveszettek érezték magukat, szívüket a gyász és rettegés szorongatta. Nem állíthatom, de az a gyanúm, hogy szándékosan csaptak le a papokra a jézusi mondás igazának tudatában: „Verd meg a pásztor, és szétszéled a nyáj.”

Róluk, 1944 őszén kivégzett papokról szól ez az írás, kínzásukról, haláluk körülményeiről.

Hogyan is történt mindez? Meg kell vallanom, a tudományos történetírás követelte kellékek hiányzanak. Ugyanis az anyaggyűjtéshez szükséges források aránylag szűk körével rendelkezem. Levéltári kutatások egyelőre nem valósíthatók meg, így legfeljebb kevéske egyházi dokumentum áll rendelkezésre. Az akkori események leglényegesebb elemeiről mégis teljes hitelességgel írhatok, mert részben szemtanúk adatközlésére, részben pedig jómagam emlékeire támaszkodhatom. Ezenkívül egynéhány ezzel a sorscsapással foglalkozó könyv is a kezemen van.

Tudom, sokféle vélemény alakul ki „A római katolikus egyház papi veszteségei” olvasása nyomán, viszont – ahogy Cankar mondja – „sok bíró van a világon, de az igazság egy”. Biztosíthatok mindenkit, hogy a

történetek krónikása az igazságot kereste, s az így kapott eredményeket nyújtja át az olvasónak.

SZABÓ DÉNES tóthfalusi plébános

Kezdjük néhány személyi adata ismertetésével. Horgoson született 1893. március 22-én. Gimnáziumba járt az 1905–12 közötti években Győrött, Szegeden és Temesvárott. Ott és Kalocsán végezte teológiai tanulmányait. Pappá Kalocsán szentelték fel 1916. június 4-én. Szenttamáson, Adán és Magyarakanizsán káplánkodott, míg 1929-ben kinevezték tóthfalusi vikáriussá, majd 4 év után plébánossá. (Schematismus Cleri Archidieocesis Colocensis et Bacsiensis a. 1942.) Ezek a száraz életrajzi adatok nem sokat mondanak róla. Róla, aki csupa tűz, csupa szellemi áramlás, tele anekdotákkal, tréfákkal, amiket szórt, szórt derűs lelkéből, mint a napsugár a fényt. Édesapja kereskedő volt, így már gyermekkorában megszokta az emberek közelségét. Nyitott volt a szíve mindenki előtt, belefértek a hívei minden ügyükkel-bajukkal. Ő azonban elsősorban nem kellemes társalgó, hanem izig-vérig pap volt, a hit, az imádság embere. Híres szónok, aki az akkori szokás szerint 40–50 perces prédikációkat tartott, s le tudta kötni a tanyai nép áhíthatos figyelmét. Így élt küldetése szolgájaként elégedetten, híveivel barátságban, szeretetben.

Szabó Dénes tóthfalusi plébános

A magyarok bejövetelekor, 1941-ben lelkes beszédet tartott s többek között azt mondta, hogy a szerbek bitorolták a szent magyar földet. Ezt meghallotta az egyik magyar gazdánál dolgozó szerb béres, akinek – legalábbis úgy emlékszem – Halugin volt a vezetékneve, a keresztnévét már nem tudom. A fordulatkor, 1944 őszén elmondta ezt a partizánoknak, illetve az akkori hatalom képviselőinek. Ezt rótták fel neki nagy

bűnül, amiért azután el kellett szenvednie a kegyetlen kínzásokat s a halált. Az informátor azonban elfelejtett megemlíteni egy másik prédikációt, mondhatnám, az érem másik oldalát már nem nézte. A velebiti dobvoljácok (az 1918 után betelepítetteket hívtuk így) ugyanis kitelepítésük alkalmával elkótyavetyélték javaikat, sőt akadtak, akik loptak is tőlük. Erre Szabó plébános úr a legközelebbi vasárnapon tartott egy dörgedelmes prédikációt, védelmébe vette a bajba jutottakat, s többen vissza is vitték gazdájuknak a lopott holmit.

Elérkezett a végzetes 1944. év októbere. E hónap 6-án, 7-én már nyugtalanító hírek érkeztek hozzánk, közel vannak az oroszok.

1944. október 8-án hajnali 3 órakor szekerek zörgésére, nyikorgására ébredtem. A szomszédos, oromhegyesi csendőrosztag vonult falunkon keresztül észak felé néhány menekülő személlyel. Ezek között volt az oromhegyesi káplán is, Prčić Stipica. Ő bejött a tótfalusi plébániára, bekopogott hozzám. Beszélgettünk a folyosón a szobám előtt, a szembeni szobát Szabó plébános úr lakta. Ő is felébredt s kijött. Prčić úr biztatott minket a menekülésre. A plébános úr hozzám fordult s megkérdezett: „Mi meneküljünk-e?” Azt feleltem, hogy én itt születtem és itt is halok meg. Akkor hát maradunk, mondotta, mert komolyan nem is gondolt a menekülésre, nyugodt volt a lelkiismerete, nem bántott senkit sem. Hetényi Varga Károly a *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában* című műve 135. oldalán a lábjegyzetben tévesen írja: „A bajmoki születésű káplánt Belsity Márknak hívták...”^{*} Az ő neve *Beslity* Márk, helyesen Marko Bešlić, hiszen bunyevác, pontosabban horvát nemzetiségű volt. Ő 1942-ben káplánkodott Tóthfaluban, s 1943-ban elkerült onnan. Én kerültem a helyére, s ott 1944. november elsejéig voltam. (Lásd: *Shematismus Diocesis Suboticanae*, a. 1993., 87. old.) Jöttek az eseménytelen napok, de fenyegető, vihar előtti csend ülte meg a szíveket. A napra pontosan nem emlékszem, de október vége felé történt (talán 25-e, vagy 26-a?), amikor megjelentek a partizánok a plébánián. Oluški Aleksandar és Ugranov Dušan vezették őket. Oluški édesapja is velük volt. Kézifegyverek, sőt golyószóró is volt náluk. Közölték, hogy a plébánosnak velük kell mennie Kanizsára kihallgatásra. Bérese, Hubai Lajos befogta a lovakat a fiákerba, s azon indultak el a partizánok felügyelete alatt. Tőlem azzal búcsúzott, hogy „vigyázzon az anyaszentegyházra”. Itt még nem bántották, sőt kérésére Oromhegyesen meglátogathatta Konc Dezsőt, a szomszéd plébánost, legjobb barátját. Estére vártuk haza, hiába. A kocsis nélküle érkezett vissza. A következő napok nyugtalantságban teltek el. Hubai Lajos, a kocsis, majd Bagi Menyhért derék hívónk által élelmet küldtünk neki, de érintetlenül visszahozták. Mi ott a tanyán még mindig nem gondoltunk a leg-

^{*} Hetényi Varga Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában II*. A kalocsa-bácsi, csanádi, erdélyi, nagyváradai egyházmegyék üldözött papjai. Lámpás Kiadó, Abaliget, 1994.

rosszabbra. Aztán váratlanul szembe kellett nézni a vérfagyasztó valósággal, a borzalmakkal. November elején megjelent nálam (a plébánián) Cseszkó Károly fiatalember. A pontos dátumra nem emlékszem de arra igen, hogy ilyen arcot soha, még filmekben sem láttam. Ijesztő volt. Zavaros szemeiből eszelős félelem meredt rám. Többször ismételte a kérését, el ne mondjam senkinek, amit most tőle hallok, mert jaj lesz neki. Látszott rajta, súlyos verést kapott, megkínózták. Szinte suttogva beszélt: „Szabó plébános urat sokadmagával a kanizsai pincébe zárták. Ott kimondhatatlanul megkínózták, ütötték, verték, szíjat hasítottak belőle, a friss sebet sóval szórták be. Nemi szervét gyötörték, megcsönkítették. Annyit szenvedett, mint Jézus Krisztus a keresztfán.”

Végül átadott nekem egy kis zsebkést. Ezzel vágatta el Szabó plébános úr a kötelet, amelyre egy megkínzott társa akasztotta volna fel magát. (Ennek a zsebkésnek köszönhetem, hogy Cs. Károly bejött hozzám, teljesítve a plébános kérését, különben mindezekről nem tudnék semmit.) Nem tudom a napot, amikor kivégezték s a többi kivégzettel együtt elföldelték a Tisza mellett az ún. Szigeten. Hanyag munkát végeztek, hiszen a víz kimosta a tetemek egyes részeit. (Még mindig nem exhumálták a holttesteket s nem temették el őket ember megillető módon, de a temetőben 4 emléktáblára felírták a nevüket, köztük Szabó plébánosét is.)

A negyvenes évek vége felé az a hír járta, hogy a hatóság felelőségre vonta Oluški Aleksandart s elítélte, tehát börtönbe került. Mások szerint elköltözött Szerbiába.* Én magam sohasem láttam őt Szabó plébános úr elhurcolása után. Hetényi azt írja Ugranov Dušanról (a főttebb idézett helyen), hogy később megőrült. Erről én semmi érdemlegeset nem mondhatok. Esetleg csak annyit, hogy a gyilkosok emlegetésével senki sem fog dicsekedni, míg az ártatlan áldozatok emléke megdicsőül minden igaz ember szívében.

Dr. TAKÁCS FERENC
péterrévei esperes plébános,
magyar országgyűlési képviselő

Akasztón született 1894. június 29-én. A gimnáziumot és teológiát Kalocsán végezte, ahol 1918. május 20-án pappá szentelték. Több helyen végzett szolgálat után 1940-ben kerül Péterrévére, ahol lelkipásztorkodik 1944 őszén bekövetkezett erőszakos haláláig.

A kivégzett papok között – akiről írok – ő az egyetlen, akit személyesen nem ismertem.

Dr. Takács Ferenc

* Ezzel kapcsolatban lásd Forró Lajos kötetünkben közölt tanulmányát

Paptársaim elbeszéléséből tudom, hogy a magyarok iránti szeretetét nem rejtette véka alá, de természetesnek vette, hogy mindenkihez – szerbekhez, zsidókhoz, cigányokhoz – a művelt ember kötelező udvariasságával közeledjék és teremtsen kapcsolatot. Nem hallottam, hogy bántott volna valakit, s főleg nem tett semmi olyat, amiért halállal kellett volna lakolnia. Erről főt. Mátéffy Béla – jelenlegi péterrévei plébános – a következőket írja:

„Dr. Takács Ferenc haláláról kérdezve nehéz feladat elé állított, hiszen azokról a szomorú időkről igen kevés használható adatom van. Az emberek nem igen beszélnek róla, s ha őszinte akarok lenni, én sem firtattam túlságosan, mostanra pedig elfogytak azok, akik tudtak valamit. A tisztelendő Nővérek a következőket jegyezték fel: »1944. november 9-én de. 8 órakor elvitték dr. Takács Ferenc plébános urat. November 19-én de. 11 órakor nyilvánosan agyonlőtték a piactéren.«

Később, már én kértem meg Fatima nővért, hogy Leonissza nővér elbeszélése alapján írja le a dolgokat: A nővérek még zárdában laktak, de már nem taníthattak az iskolában. Féltünk, mert kivégzések voltak, mintegy kétszáz körül emlegették a kivégzettek számát. Az egyik napon, november 19-én, Szent Erzsébet napján végezték ki dr. Takács Ferenc plébánost. A zárda ablakából néztük, hogyan vezették a vesztőhelyre. Ez a hely a templommal átellenben volt, az akkori községházánál. Csak Donáta nővér nézte végig a kivégzést, a többiek a kápolnában imádkoztak. Dr. Takács kívánsága az volt, hogy engedjék hozzá paptársát, de Török Vince káplán félelmében úgy elbújt, hogy nem találták meg. Egy jóakarátú szerb félórán át dörömbölt a plébánián, de hiába. Mivel nem találták a káplánt, végrehajtották az ítéletet, egy szerb lőtte le belülről, az ablakon keresztül, akiről később az hírelt, hogy megőrült. Miután lelőtték, négy magyart kényszerítettek, hogy tegyék fel egy kocsira, s úgy vitték ki a temetőbe. A sírásóval sírt ásattak, ő nem tudta, kinek ássa. A kocsiról csak úgy belelőtték a sírba koporsó nélkül, úgyhogy félig ülő helyzetben földelték el. (Így is találtuk az exhumálásnál, amely 4–5 évvel ezelőtt történt s tisztességgel eltemettük.)

Fiala Ferenc és Marschalkó Lajos Londonban kiadott könyvének (Vádló bitófák) 49. oldalán a következő áll: M. L. vallomása szerint Péterrévén 1944 októberében 4–500 magyart hurcoltak el. Ezek egy részét a Tisza parton végezték ki, másik részét ismeretlen helyre hurcolták és ott végezték velük. Takács Ferencet, a község esperes plébánosát, aki országgyűlési képviselő is volt, borzalmas kínzások után a falu főterén végezték ki és a lakosságot kényszerítették rá, hogy végignézze a lelkész kivégzését. Saját megjegyzésem a hallottak alapján: ez úgy történt, hogy a nagymiséről kijövő híveket kényszerítették, hogy maradjanak ott és ekkor történt a kivégzés.”

Itt ér véget főt. Mátéffy Béla írása. Dr. Takács kivégzésének nyilvános volta nem hagy semminemű kétséget afelől, hogy bármelyik papot

halálba lehetett küldeni bírói ítélet és következmények nélkül. Sajnos, nemcsak a papokat.

Takács plébánost itt, ebben a temető széli sírban rejtették el kivégzése után

Cicero lelkéből kitör a keserű méltatlankodás: „O tempora, o mores!” Micsoda idők, micsoda erkölcsök! Kissé szabadabban ismételjük mi is: Szörnyű idők, szörnyű erkölcsök!

PETRÁNYI FERENC óbecsei belvárosi apátplébános

Petrányi Ferenc apát urat teológus koromban ismertem meg. Rendkívül kedvesen fogadott, s nem leereszkedő atyáskodással, hanem megnyerő természetességgel társalgott. Nagy tudású pap volt, főleg a hittudományban otthonos. Akik ismerték, nyájas jó embernek, jó papnak mondták. Meg kellett halnia, mert magyar érzelmeinek nyilvánosan is hangot tudott adni, ország-világ előtt meg merete mutatni örömét a magyar nemzeti ünnepeken, anélkül, hogy más nemzetiségűeket becsmérelt volna. Haláláról többen, eléggé egybehangzóan írtak (Mészáros Sándor, Matuska Márton, Hetényi Varga Károly, Cirkli Zsuzsa, Fuderer László s mások). Erről újat aligha írhatok, de adatközlőim tanúvallomásai hozzájárulnak, hogy erősebb fényben jelenjék meg az igazság. Az egyik Dupák Antal becsei lakos, aki már nincs az élők sorában. Tőle keveset idézek: „Ahogy elhurcolták apát urat, már az utcán verték. Ke-

gyetlenül megkínozták. Úgy hallottam, hogy ugráltak a hasára, s a belei kilógtak. Aztán pedig, miután meghalt, kidobták az ablakon az udvarra. Onnan vitték ki a temetőbe.”

Sokkal részletesebb Gärtner István kántor adatközlőm. Most változtatás nélkül közlöm visszaemlékezését, ahogyan írásban adta:

„*Petrányi Ferenc apátplébános Baján született 1879. október 24-én. Szülei: Lajos és Koch Rozália. A gimnáziumot Baján és Kalocsán járta végig az 1889–1897 közti években. Teológiai tanulmányait 1897–1901 között szintén Kalocsán végezte, ahol pappá szentelték 1902. február 24-én. 1905-től hittanár Horgoson, majd több helyen káplán. 1913-ban a Kalocsai Tanítóképző igazgatójává nevezik ki, innen került 1918-ban Óbecsére belvárosi plébánosnak. Nagyon sokat tett a belvárosi templom szépítéséért. Szervezésében rendezték meg 1937-ben a becsei Eucharisztikus Kongresszust. Az apáti címet 1931-ben kapta meg.*

1944. október 9-én hajnalban vizsgálati fogságba hurcolták s két nap múlva, 1944. október 11-én, 65 éves korában hunyt el. Síremlékét az óbecsei belvárosi temetőben nővére, Schteinadt Ferencné Petrányi Rózsika emeltette. Már életében megírta sírfeliratát. Kívánságára ezeket a sorokat vésették bele:

*Köszönje egyik azt nekem
Hogy tisztaszívű volt,
A másik, hogy tőlem tanult
Szívbeli bánatot.
Elég ez, mert akkor tudom
Hogy életem mit ért,
A világot mért hagytam el
S küzdtem eszményekért.*

Templomunk 1980-ban ünnepelte 180 éves jubileumát. Ebből az alkalomból megjelentettünk egy monográfiát. A róla szóló rész az én szerkesztésemben jelent meg. Az akkori politikai helyzetre való tekintettel igyekeztem pusztán életrajzi adataira szorítkozni. Mindhiába. A kiadványt inkriminálták. Bíróságra hurcoltak bennünket. A kiadványt a bírósági végzés alapján megsemmisítették, a síremlékről pedig – a nevet kivéve – minden szöveget töröltek.

Mint mondtam, az apáturat 1944. október 9-én tartóztatták le. Az ezzel kapcsolatos körülményeket a volt házvezetőnőtől tudom (aki jó ismerősöm volt és nagy tisztelőm), özv. Stein Jánosnétól. Az apát úr reverenciában töltötte az egész éjszakát. Egész éjjel imádkozott. Hajnalban éktelenül dörömböltek a bejárati ajtón. A házvezetőnő nyitott ajtót, de már ő is ott volt. A kapun kirángatták és azonnal elkezdték ütlegelni, rugdosni a partizánok. A templom elé érve földhöz vágták, rugdosták, ütlegelték és azt mondták neki: »Most kérd az Istent, hogy szabadítson

meg!» A templom melletti Central szállodába vitték. Abban a két napban, amíg az apát úr el volt zárva, ebédet küldtek be hozzá, amit érintetlenül vissza is hoztak. Másnap a visszaküldött ebéd mellett egy véres zsebkendő is volt, amit a megboldogult apát úrénak ismert föl, és amit az magával vitt elköltözésekor. A Central szállodában gyűjtötték össze a többi letartóztatottat is. Itt kínozták valamennyit halálra. Akik túléltek a kínzásokat, azokat meztelenre vetköztették és a Central előtt lévő nyilvános WC falánál agyonlőtték. Ruháikat egy ideig a Báró Jović palota pincéjében tárolták. Hogy ezzel mi történt, számomra ismeretlen. Az áldozatokat a szálloda szennyödrébe dobálták. Miután az megtelt, kivitték őket a Tiszára és a homokba elhantolták.

Dr. Gombos Dezső földbirtokos házának padlásáról a szobalány átkukucskált a szomszéd szálloda udvarára és látta az apát urat az udvaron feküdni. A reverendája eltakarta a fejét. Ebből lehet következtetni, hogy az ablakon keresztül dobták le az udvarba. Október 12-én egy partizán elment a temetkezési vállalkozóhoz – akit Nagy Istvánnak hívtak – és azt mondta neki: »Pista, ez még ma el legyen temetve.« Itt jegyzem meg, hogy a Hetényi Varga úr könyvében megjelent szöveg nem pontos. Nem a partizánt hívták Pistának, hanem a temetkezési vállalkozót. Ugyanis Hetényi Varga úr egy doroszlói búcsú alkalmával éjjel kocsiban ülve készítette velem a riportot és úgy látszik, rosszul jegyezte fel. Ez az igazság. Hogy a tetem hogy nézett ki, milyen állapotban volt, Pista arról soha nem beszélt senkinek, még a családtagoknak sem. A halottas kocsin a koporsót a plébánia előtt vitték el. A megboldogult nővére és a házvezetőnő az ablakon keresztül látták a menetet. A kocsit két partizán fegyverrel kísérte. A sírásóval kiásatták a sírt. Dr. Bohner György káplán volt jelen, aki beszentelte, és még néhány környékbeli asszony.

A kízókkal kapcsolatban két fiatal partizán nevét szeretném megemlíteni. Az egyik Vračarić Ivan – partizán nevén Ivica, a másik Džigurski Emil, partizán nevén Džidžo. Ezek olyan 17 év körüli fiatal partizánok voltak. Nagyon sok áldozatot ők saját kezűleg végeztek ki. Volt még két fiatal partizán nő, akik az asztalról ugráltak a megboldogult hasára. Később az egyik nő megzavarodott, és állandóan azt kiabálta: »Ide stari popa« – Jön az öreg pap. A másik teljesen megvakult.

Október eleje volt 1944-ben. Az egyik közismert, nagyhangú búcsújáró ember bejött hozzánk, mondván, hogy bemegy a plébániára és megkérdezi az Apát úrtól, hogy mit csináljunk, meneküljünk vagy maradjunk? Ez volt Mucsi Mihály bácsi. Az Apát úr azt mondta, hogy amíg egyetlen híve lesz, nem megy sehova.

1942-ben a templom előtti téren, az úgynevezett Pogácsán, az obeliszk előtt mondott misét, és egy magyar katona volt a ministránsa. Többek között az itt mondott szentbeszédéért kellett meghalnia. Az obeliszk ma már nem áll, 1946-ban ledöntötték. Ez az obeliszk ugyan a magyar éra alatt készült, de teljesen nemzetközi jellege volt, mert az

összes óbecsei kivégzett neve föl volt tüntetve, tekintet nélkül, hogy az magyar, szerb, zsidó vagy cigány volt-e.

Amikor a kiadványunkkal kapcsolatban a kommunista párt ülésezett, egy alkalommal meghívtak Szabadkáról egy bizonyos Kopilović nevű partizánt. Az általam írt szöveget lefordították szerbre és felolvasták. Amikor odaértek, hogy »meghalt«, Kopilović felkiáltott: »Šta umro? Mi smo mu izgazili crevo.«, azaz: »Mi az, hogy meghalt? Mi tapostuk ki a beleit.«

Petrányi plébános sírjáról a nyolcvanas években leverették az epitáfiumot

A kilencvenes években dr. Rókay Zoltán esperes-plébános exhumáltatta a belvárosi temetőben nyugvó papokat, és a temetőkápolna kriptájába helyeztette. Ezt természetesen kérelmezni kellett, sok utána-járás előzte meg.

Az Apát úr exhumálásába nem akartak beleegyezni, de végül is megengedték. Síremlékére visszakerült a törölt szöveg, és a kápolna oldalán nyert elhelyezést.”

Mindez adatközlőm, Gärtner István kántor úr feljegyzése, apró részleteket felölelő írása. Ehhez mitsem kell hozzáadnom. Mégis kikívánkozik belőlem Petronius szava: „sol omnibus lucet”, azaz „a nap mindnyájunknak fénylik”. Milyen szép lenne az élet, ha békés nap sütné békés emberekre.

VARGA LAJOS moholi plébános

Szegeden született 1891-ben. Az 1901–1910 közti években gimnazista ugyanott, majd 1910–14 folyamán teológus Kalocsán, ahol papá szentelik 1914. június 25-én. Több helyen végzett lelkipásztori munka után 1929-ben Moholra kerül, s ott is vetnek véget életének 1944 őszén.

Jómagam moholi plébánosként ismertem meg. Ami leginkább szembeötlő volt, az a szívélyes vendégszeretete. Kiegyensúlyozott, higadt egyéniség benyomását keltette. Jó – mondhatni – baráti viszonyt tartott fenn a moholi pravoszláv paptestvérekkel. Ünnepeken látogatták egymást. Sohasem hallottam, hogy lettek volna ellenségei. Miért kellett mégis meghalnia? Mert magyar volt.

Nincs egyetlen mostani adatközlőm, aki hitelesen beszélhetne róla, adatokkal szolgálhatna. Mi jogosít fel mégis arra, hogy felelősségérzettel írhasak róla? Az, hogy 1945. november 24-én Moholra kerültem káplánnak s ott maradtam 1947. március 26-ig. Azokban az években még nagyon frissen élt a faluban történt vérengzés emléke, még sajogtak az élő sebek. Természetesen – habár csak szoros bizalmi körben – sokan és gyakran emlegették az ártatlan áldozatok pusztulását. Részletesen beszéltek Varga Lajos plébános úr kivégzéséről is.

Név szerint megemlítem három akkori adatközlőmet: főt. Ágoston Miklós plébánosomat, Mészáros István kereskedőt és Putóczki Vendel földművest. Visszanézve mihíján 60 év távlatába, meg kell vallanom, hogy habár a történetek lényeges részeire élénken emlékszem, sajnos egyes részletek kiestek emlékezetemből. Mindhárom adatközlőm (és a többi meg nem nevezett is) feltűnő egybehangzással ismertették az eseményeket. Arra következtetek, hogy sok minden nem maradt titokban, amit annak szántak a hatalmaskodók.

Varga Lajos plébánost – a többi elhurcolt társával együtt az ún. hármaskörbe vitték. (Aki nem értek oda, azokat a plébánia mellett fekvő zárdába gyűjtötték be.) A plébánost embertelen kegyetlenséggel kínozták. Körmeit leszaggatták, arcát kékre-zöldre verték, rugdosták, ugráltak rá. A kínzók nevére már nem emlékszem, annyit tudok, hogy egyet közülük „gyilkos” névvel ruháztak fel. (Mészáros Sándor a *Holtta nyilvánítva* című könyve 80. oldalán írja, hogy ez Jakšić Jeco helybéli polgár volt.) A plébános édesanyja a keringő baljós hírek hallatán szörnyű lelki fájdalmakat szenvedett el. Megkérte a hatalmaskodókat (jóakarátú szerb ismerősei által), tegyék lehetővé, hogy találkozzék fiával. Megengedték, s fegyveres őrk kíséretében és jelenlétében anya és fia találkoztak a plébánián. Zokogva ölelték át egymást, az anya, aki soha többé nem tud fájdalom nélkül a fiára gondolni, s a fiú, aki nem hitte, hogy akaratlanul akkora fájdalmat fog okozni édesanyjának. A találkozás után a plébánost hamarosan kivégezték s a tetemét a homokbányában hantolták el. A halál dátumát nem tudom pontosan, feljegyzéseket nem

készíttem. Úgy tűnik, hogy november elejére esik. (Mészáros S. november 9-ét jelöli meg a halál napjaként.)

Nem hallgathatom el, hogy engem különösen meghatott az édesanya utolsó találkozója a fiával. Másokat is; sokan sírva emlegették. Ezért kérem az olvasót, ne tartsa nem ide illőnek és fölösleges érzékenységnek, ha még idézem Ovidius Naso egyik mondását: „Saxa moves gemitu”, azaz: „a követ is sírásra fakasztod.”

WERNER MIHÁLY *martonosi apátplébános*

Bácsszentivánon született 1883. május 20-án. Szabadkán és Kalocsán járt gimnáziumba az 1892–1902 közti években. Pappá Kalocsán szentelték fel 1906. június 30-án. Számos helyen végzett lelkipásztori munkája után 1924-ben kerül Martonosra plébánosnak. Címzetes apátá 1944 nyarán nevezik ki, és ugyanez év őszén fosztják meg életétől.

Gyakran találkoztunk életének utolsó két évében, mert ugyanannak az esperesi kerületnek voltunk tagjai. Rendszerető, pontos ember volt. A templomot vigyázó gondal tette széppé, s a templomkertet beültette ritka szép virágokkal, bokrokkal, fácskákkal. Soha nem említette, hogy bármilyen perpatvarba keveredett volna a szerb nemzetiségű lakosokkal, ám ezek nagyon rossz néven vették, hogy 1941-ben az egyik prédikációjában barbár, kulturálatlan népnek nevezte őket. Ezért a sértésért 1944 őszén szörnyen megbűnhődött. Azzal kezdődött kálváriája, (ami talán csak Martonoson esett meg), hogy betörtek a plébániára és pénzt raboltak. Az udvaron máglyát raktak s elégették az irattár jelentős részét, könyveket, sőt még anyakönyveket is dobáltak a tűzbe (1780 óta vezették a matrikulákat). Az apátplébánost a községháza pincéjébe hurcolták 23 szerencsétlen társával együtt.* A pincébe zártak válogatott kínokat szenvedtek el. A plébánost megérkezésekor a pince lépcsőjéről lelökték s a feje betört. Ez csak a kezdet, azonban az igazi szörnyűségek sem vártak magukra. Abból a vödörből mosakodtatták, amelyet az anyagcsere céljaira használtak. A has magasságában mindkét oldalát felvágták – a zakó zsebének mintájára – s a kezét bele kellett dugnia a „zsebekbe”. Ajtót helyeztek a hasára s azon táncoltak. Lelki fájdalmakat is elszenvedett, szidták, gyalázták, ócsárolták, mégis volt annyi ereje, hogy szenvedő sorstársait meggyóntassa s feloldozza. Mikor már semmijük sem maradt, az Isten vigasztalását nyújtotta nekik. Novemberben (20-a körül?) a Csurgónál lövik agyon őket s az ottani árokba temetik őket. Csurgónak hívják a Tisza azon szakaszát, amely a Kispiacra vezető bekötő úttal szemben, Martonosról Kanizsára menet balról a betonút közvetlen közelében van. (Hetényi Varga Károly a *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában II.* című könyve 168. oldalán

* Forró Lajos már említett munkájában 25 áldozatról beszél – (A szerk.)

tévesen jelöli meg Csurogot a kivégzés helyéül, amit aztán mások is ellenőrzés nélkül átvettek tőle.)

Adatközlőim ft. Savelin Zoltán jelenlegi martonosi plébános és a martonosi születésű Dongó Ferenc tanár, aki évekkal ezelőtt beszélt ezekről az eseményekről. A kínzók közül néhányat meg is nevezett. Tanár úr már több éve halott, így nem frissíthetem fel a hallottakat. Ha jól tudom, Kojícot, Bajícot s másokat említett.*

Eltűnődöm Márai Sándor megállapításán: „Évezredek műveltsége nem tudta az emberben feloldani a kegyetlenségre való hajlamot.” (Füves Könyv, első kiadás, Bp. 1943., 164. old.) Csak a kínzás módja vált sokoldalúbbá, teszem hozzá.

VIRÁG ISTVÁN horgosi apátplébános

Szabadkán született 1861. március 28-án. Ott végezte 1871-től 1878-ig gimnáziumi tanulmányait, a teológiát pedig Kalocsán 1880-tól 1884-ig, ahol az év június 26-án pappá szentelik. Több helyen működött mint káplán és hitoktató, Kalocsán pedig professzorként tanítóképzőben. Horgoson 1908-ban lett plébános (Schematismus Cleri A. Col. et. B.a. 1942.)

A kalocsai Érseki Hatóság 1944 februárjában címzetes apáti ranggal tüntette ki. Az év őszén kivégezték.

Személyes ismerősként írhatok róla, többször találkoztunk (ugyanazon esperesi kerület tagjaiként is). Műveltsége tiszteletet kiváltó, nyelvezete magával ragadó, előadása lebilincselő. Öltözete egyszerű, nem szerette a hivalkodást. Érzékeny a társadalmi problémákra, főleg a szegényekkel való együttérzéséről tesz tanúságot. A harmincas évek gazdasági válságának idején, 1933 decemberében szegénykonyhát nyitott, hogy a nyomorúság enyhítésére az ínségeseket legalább egy tányér meleg étellel elláthassa. A saját jövedelméből adott kölcsönt a rászorulóknak – tekintet nélkül nemzeti hovatartozásukra – s ezeket a kölcsönöket soha nem kérte vissza.

1944 októbere Horgoson is gyászba borította a magyar lakosságot. Az orosz hadak 1944. október 10-én foglalták el Horgost, s hamarosan megkezdődött a magyarok zaklatása. Nem kímélték sem a zárdát, sem a templomot, raboltak. A templomot olyan megszejtelenítő felfordulással csúfították el, hogy több alkalommal lehetetlen volt szentmisét tartani. Virág apát úr november 6-án misézett utoljára. November 20-án őt is elvitték, nem az oroszok hanem a partizánok. Erről így ír a *Beszélő múltunk* című kis könyvecskében Palatinus István jelenlegi horgosi plébános, mégpedig Körmöczi Mátyás feljegyzései nyomán, aki 1938 óta Horgoson káplánkodott s aki így hiteles tanúja az akkori

* Vö. Forró i. m.

eseményeknek (mindez megjelent Matuska Márton: *A megtorlás napjai* című könyvében, így itt csak a leglényegesebb mozzanatokat említem):

„A plébánia crónikája a vörös megszállás alatt” részletesen leírja, mi is történt az október 10-ét, tehát az orosz bevonulást követő napokban. A krónika olyan megjelenítő erővel festi le a zárda, a templom s a plébánia keserveit, hogy az olvasó akarva-akaratlan átéli a drámai feszültséget immár 60 esztendő után is.

„November 20-án fél öt órakor érkezik a milícia főnöke egy partizánnal. Az apát úr vacsorázott az asztalnál alsó ruhában. Kihallgatták, aztán elmentek, fellélegeztünk. Hat óra után zörgetnek, egy milicista jött vissza s kocsin elvitte a 84 éves beteg papot. A községházára vitték s kihallgatása után kocsi tuskolták fel. Felszálláskor maga a milícia parancsnoka segédkezett. »Isten áldjon meg, fiam« köszönte meg az áldozat. Valakit vertek, de a papnak is adj, szólt oda az egyik s a másik ütött! »Megbocsájtok neked fiam« mondta a meggyötört, öreg ember. Hatvan hívével együtt a mai Birkacsárda (akkor még nem volt meg) környékén, az 1907-ben emelt Szécsi-keresztnél kivégezték. Egy nővel kötötték össze a vesztőhelyen és szíven lötték. Másnap szürkületkor a fejét a testétől távolabb látták. Tehát még halála után le is fejezték volna.

Másnap reggel futótűzként szaladt végig a falun a hír: Plébános urunkat is elvitték és kivégezték. Jóságos apát úr elhurcolása még jobban elkésérette a híveket, de az ő emlékéhez méltóan nem a bosszú erősödött szívükben, hanem ahogyan tőle tanulták, a megbocsátás. Az életáldozat gyümölcse már másnap érezhető volt.

Az eddig utcára kimenni sem merők zsúfolásig megtöltötték a templomot. Körmöczi Mátyás segédlelkész hajnaltól gyóntatott s 10 óráig sem hagyhatta el a gyóntatószéket, annyian keresték Isten oltalmát, vigasztalását.

A nép elbeszélése szerint Virág apát úr utolsó szavai ezek voltak: »Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek.« Halálakor csodálatos fény borította el, és egy nagy, fényes kereszt jelent meg, a plébános alakja pedig eltűnt a kereszt fényében. Így a nép.”

Gyönyörű kép! Felmagasztalják lelkiatyjukat a hívei.

Joggal kérdezheti az igen tisztelt olvasó, hogyan kerülhet ilyesmi a történetírás kritériumának megfelelő szintű feldolgozásba? Hiszen nem ájtatos hitregét kínálunk, hanem valóban megtörténtek hű leírását. Nos, ha egyáltalán nem is csillant volna fel az a fény, bizonyos értelemben mégiscsak kigyulladt, mégpedig a hívek szívében. Szomjas szívekből tört elő a fény, hogy mérsékelje a halál sötétségének rettenetét. Goethe, a költőfejedelem, szorongásában sóvárogva kiált: mehr Licht, több fényt! Ezt keresték ezek a szerencsétlenek is, akiknek lelkiviláguk megbomlott. Az általuk gyújtott tüzek kialusznak, elhamvadnak, ám a lélek tüze élő tűz, amely föllobban még a jövő hívőinek lelkében is, akik megismerik s

átélik őseik kálváriáját. Ez a valóság, s a valóságot hiba lenne komolytalanul kezelni.

Cicero gondolatával fejezem be Virág István apát úr történetét: „Cum tacent, clamant” – „Hallgatva kiáltanak.” Igaz, a római az előkről írja ezt, de vonatkoztatható a halottakra is. Halálba némult szavuk hangos kiáltás, Szent Vencel cseh király mondását juttatva fülünkbe: „Jobb Ábelként meghalni, mint Káin módjára élni”.

Forrás: A plébánia crónikája a vörös megszállás alatt, Horgos.

Adatközlőim: Körmöczy Mátyás (horgosi káplán) szóbeli közlései még 1945-ben, Palatinus István jelenlegi horgosi plébános, Danyi László horgosi születésű néhai moholi plébános.

Zárószó

Hadd álljon itt még néhány gondolat.

Van-e valami közös a kivégzett lelkészeink sorsában? Van. Mind-egyikük mint magyar és mint a helyi egyház lelkipásztora, tehát mint az Anyaszentegyház hivatalos képviselője halt meg. Vértanúságot szenvedtek magyarságukért és hitükért. Közös vonásuk az is, hogy mindannyian elmenekülhettek volna. (Egyes papok – igaz, elenyésző számban – elmenekültek s új otthonra letek.) Ők, akik együtt éltek a néppel a békés napokban, életük árán sem hagyták híveiket cserben nehéz napjaikban. Tudták ugyanis, hogy készen kell lenniök mindenre, ha itthon maradnak, azaz tudatosan vállalták sorsukat. Hitelessé tették a vallást, igehirdetésüket életükkel pecsételték meg. A hívők méltányolták áldozatukat. A templomok zsúfolásig megteltek. Komor férfiak megnyugvást esdeklő könyörgése, asszonyok zokogása s riadt gyermekszívek hangos imája az otthon biztonságos érzését nyújtja mindegyikünknek. Van egy hely, ahol mindenki testvére a másiknak. Ez történelmi valóság, én átéltem. A mai ember számára hihetetlennek tűnő dolgok történtek. Megemlítem azt, aminek magam is részese voltam. Kanizsán, 1945-ben a nagyböjti prédikációkon legalább 1500 főnyi hívő jelent meg, teljesen megtöltve a hatalmas templomot. Moholon 1946-ban elsöpéntekre már kedden elkezdték a gyóntatást, mert legalább ötszáz hívő tartotta a Jézus Szent Szívének szentelt ájtatosságot. Így volt ez akkoriban mindenütt, legalábbis Bácska északi részén. Mi, papok vértanúinknak köszöntük ezt meg, hiszen Szent Pállal tanítjuk: „A megfeszített Krisztus ugyan a zsidóknak botrány, a pogányoknak meg balgaság, a meghívottaknak azonban Isten ereje.” /Kor. I. 1, 23–24/. Az akkori nemzedékre ránehezedett a kereszt, ám ereje volt hordozni, mert bízott a megfeszítettben. Ha nem is mondták ki, de érezték gróf Széchenyi István igazát:

*„Ha minden inog
Marad a hit”.*